

De opbouw van het woordenboek

De structuur van een lemma

Een lemma begint met een vet gedrukte basisvorm en eindigt met een punt. Voor het scheiden van onderdelen van een lemma wordt een punt-komma gebruikt.

De ordening van de lemmata

facunditās
facundus
faeceus
faecla

De lemmata (titelwoorden) zijn alfabetisch geordend.

ōs¹, ōris n
os², ossis n

Woorden die op gelijke wijze geschreven worden, maar tot een verschillende woordsoort behoren of van een verschillende stam zijn afgeleid, worden van elkaar onderscheiden met een verhoogd cijfer: ¹, ², aan het eind van het titelwoord. (N.B. lengtetekens boven klinkers worden in dit verband genegeerd.)

De opgenomen basisvorm

Bij de vervoegde en verbogen vormen van resp. werkwoorden en naamwoorden wordt het lemma gevormd door een **basisvorm**, gevolgd door beknopte informatie van voornamelijk morfologische aard. Bij het titelwoord en de andere vormen worden lange klinkers gemarkeerd met een lengteteken boven de klinker, bv. **ā**, **ī**.

amō, amāre
pūniō, pūnīre
cubō, cubāre, cubuī, cubitum
habēō, habēre, habuī, habitum
dēlēō, delēre, delēvī, delētum
dīcō, dicere, dixī, dictum
queror, querī, questus sum

- Bij **werkwoorden (verba)** is als basisvorm genomen de eerste persoon van de singularis praesentis indicativi activi (of passivi). Naast deze basisvorm wordt in principe de **infinitivus praesentis** gegeven en vaak ook de **stamtijden**. Het laatste gebeurt niet bij de regelmatige werkwoorden van de *a*- en *i*-conjugatie, zoals *amāre* en *pūnīre*.

re-stituō, stituere, stituī, stitūtum
ad-veniō, venīre, venī, ventum

- Bij **samengestelde werkwoorden** (composita) wordt met een streepje (-) een scheiding aangegeven tussen het voorvoegsel (prefix) en het niet-samengestelde werkwoord (simplex). Bij de stamtijden wordt het prefix weggelaten.
-

af-fluō, fluere, flūxī, —
flōrēscō, flōrēscere, — —

Het ontbreken van een bepaalde stamtijd wordt aangeduid met een liggend streepje: —.

Onregelmatige vormen

Afgezien van de basisvorm en de andere zojuist beschreven informatie zijn in het woordenboek ook **onregelmatige vormen** opgenomen, die met de eerdere informatie niet gevonden kunnen worden. Zij zijn strikt alfabetisch geordend. Het is ondoenlijk alle onregelmatige vormen op te nemen. Volstaan is met de volgende gevallen:

velle inf. praes. act. v. volo²

momordī pf. v. mordeo
ēmī pf. v. emo
cēpī pf. v. capio
tulī pf. v. fero

morsus ppp. v. mordeo
ēptus ppp. v. emo
captus ppp. v. capio
lātus ppp. v. fero

- de infinitivi van onregelmatige werkwoorden, bv. *velle, ferre*;
- de eerste pers. sg. ind. pf. act. en het participium perfecti passivi (ppp.) van
 - de werkwoorden van de 2e conjugatie met aanzienlijke verschillen tussen de perfectumstam, het participium en de praesensstam, bv. *mordeo*;
 - de werkwoorden van de 3e conjugatie (consonantstammen), bv. *emo*;
 - de werkwoorden van de gemengde conjugatie, bv. *capio*;
 - de onregelmatige werkwoorden, bv. *fero*;
- de paradigma van de meest onregelmatige werkwoorden zijn meer of minder uitgebreid opgenomen in de appendix;
- de onregelmatige vormen van samengestelde werkwoorden zijn onvolledig opgenomen.

absconditus, a, um
abundāns, gen. antis
tacitus, a, um

Verder zijn apart opgenomen **als adjectief gebruikte** participia.

galea, ae f
oppidum, ī n
nātiō, ōnis f
imber, bris m

- Bij **substantieven** is als basisvorm genomen de nominativus singularis. Naast deze basisvorm is de uitgang van de genitivus singularis opgenomen en tevens een aanduiding van het grammaticale geslacht (genus) (*m, f* en *n*).

ōs¹, ōris n
os², ossis n
iūs, iūris n

Bij korte woorden is voor de duidelijkheid de hele genitivusvorm gegeven.

laetus, a, um**ācer**, ācris, ācre**brevis**, e**ferōx**, gen. ōcis
in-ops, gen. opis**bonus**, a, um (comp. melior, ius, superl. optimus, a, um; adv. bene)
bene, adv. v. bonus
melior, ius comp. v. bonus
optimus, superl. v. bonus

- Bij **adjectieven** is als basisvorm genomen de nominativus singularis masc. Daarnaast wordt de volgende informatie gegeven:

- bij adjectieven met drie uitgangen de uitgang of vorm van het vrouwelijke (femin.) en onzijdige (neutr.) geslacht;

- bij adjectieven met twee uitgangen de nominativus singularisvorm van het onzijdige geslacht;

- bij adjectieven van één uitgang de genitivus singularis.

Verder zijn onregelmatige adverbia, comparativus- en superlativusvormen opgenomen. Deze zijn ook nog eens apart alfabetisch opgenomen.

Structuur van de betekenisomschrijvingen

In de omschrijvingen van de betekenis van het woord wordt naast de Nederlandse vertalingen ook allerlei aanvullende informatie opgenomen.

hostis, is m, zelden f

1. vijand (**a**) staatsvijand, vijand in de oorlog [socii atque hostes vriend en vijand]; (coll.) de vijand [externus]; (**b**) openlijke vijand, tegenstander, opponent [bonorum van de conservatieven; patriae landverrader; veritatis; (ook m. dat.) dis hominibusque]; (**c**) (poët.) (in de liefde) rivaal, mededinger;
2. vreemdeling, buitenlander; > cives atque hostes;
3. (Laatl.) duivel.

Wat bedoeld is als Nederlands equivalent van het Latijnse woord of van de onderscheiden betekenis is in normaal lettertype gezet. Alle andere informatie is typografisch afwijkend.

Wanneer bij een woord verschillende betekenissen of toepassingen kunnen worden onderscheiden, zijn deze met (vette) Arabische cijfers, steeds op een nieuwe regel, aangeduid. Daarbinnen wordt waar nodig weer een onderscheid gemaakt met (vette) kleine letters.

in-suēscō, suēscere, suēvi, suētum

- I. intr. zich gewennen aan, gewend raken aan (m. ad; dat.; inf.) [ad disciplinam; imperare];
- II. tr. gewennen aan (m. ut; inf.); > insuevit pater hoc me ut (Hor.).

gemellus (demin. v. geminus) (poët.; postklass.)

- I. adj. a, um
1. tweeling- [fratres];
2. dubbel [vites; legio dubbellegioen];
3. (als tweelingen) gelijkend, helemaal gelijk;
- II. subst. i m tweeling, tweelingbroer.

Met vette Romeinse cijfers worden meer fundamentele onderscheidingen, bv. van grammaticale aard, zichtbaar gemaakt.

.....

Voorbeelden van het gebruik van een woord

honestus, a, um (*honor*)

1. geëerd, geacht, voornaam, aanzienlijk [*homo; familia; vir*]; > -o loco natus; vir ~ eretitel v.d. equites;
2. eervol, fatsoenlijk, betamelijk, behoorlijk [*laudatio; victoria; mores; res* middelen die bij zijn stand passen]; > vita -e acta; -um est het is eervol of het strekt tot eer;
3. moreel goed, deugdzaam [*vita*]; > -e vivere;
4. (v. niet-lev.) mooi, knap, edel [*facies; forma; caput; oratio* mooi klinkend].

- Om het gebruik van een woord te illustreren worden Latijnse voorbeelden gegeven. Deze vallen uiteen in twee typen:
 - korte voorbeelden, **halfvet** gedrukt, van typerende woordcombinaties tussen rechte haken [];
 - meer uitvoerige uitdrukkingen en citaten, aangeduid met >, cursief gedrukt.

Soms is voor de duidelijkheid een vertaling toegevoegd. Bij langere en meer letterlijke citaten is soms tussen haakjes d.m.v. een afkorting de naam van de auteur vermeld (zie Lijst van afkortingen).

- obtrectatiō**, ōnis f (*obtrecto*) jaloezie, afgunst;
> ~ *laudis alienae* over de waardering voor iem. anders; ~ *atque invidia adversus crescentem in dies gloriam alcis*.

hāc adv. (*hic*; vul aan: *parte of via*)

1. hierlangs, via deze weg; op deze manier;
2. aan deze kant; > ~ *atque illac* (*Ter.*) overal.

- In de opgenomen uitdrukkingen wordt het titelwoord zelf als regel weggelaten. Een golflijntje (*tilde, ~*) geeft aan dat iets aangevuld moet worden, nl.
 - bij verba de infinitivus;
 - bij substantiva de nominativus;
 - bij adjectiva, adverbia en preposities het titelwoord.
-

Verdere informatie bij het lemma

iānitrix, īcis *f* (ianitor) (pre- en postklass.) portierster.

im-mūniō, mūnīre (Tac.) aanleggen [praesidium].

hāc-tenus adv. (ook gesplitst)

1. (v. plaats) (poët.; postklass.) tot hier, tot daar, zover; ▶ *hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta*;
2. (v. tijd) tot nu toe;
3. (afsluitend in redevoering en geschrift) tot hier, tot aan dit punt, zover; ▶ *~ de amicitia dixi*;
4. in zoverre, in die mate.

ab-dīcō,² dīcere, dīxī, dictum

1. afwijzen, afzweren, verbieden; (v. voortekens) niet toelaten, weigeren, verwerpen (itt. *addico*); ▶ *aves abdicunt* (alqd) de voorspellende vogels laten (iets) niet toe;
2. (jur.) (bij vonnis) ontzeggen, betwisten.

ab-iungō, iungere, iūnxī, iūnctum

1. (poët.) uitspannen [iuvencum];
2. (metaf.) scheiden, verwijderen.

im-pendō, pendere, pendī, pēsum

1. (geld) besteden, gebruiken, uitgeven [sumptum; pecuniam; (aan, voor: in m. acc.) *in res vanas; nummos in navem*];
2. (metaf.) (moeite, tijd e.d.) besteden, opofferen, gebruiken (aan, voor: in m. acc.; ad; dat.; in m. abl.) [operam; sanguinem in socios; vitam vero].

homi-cīda, ae m en f (homo en caedo)

1. moordenaar, moordenaars;
2. (Hor.) mannendoder [Hector].

hodiē adv. (< hō[c] diē)

hydra, ae *f* (Gr. leenw.)

- Bij woorden of betekenisonderscheidingen die hoofdzakelijk of alleen maar voorkomen
 - in (een) bepaalde **periode(s)** (bv. preklassiek), of vanaf een bepaalde periode (bv. postklassiek). De volgende aanduidingen worden gebruikt:
 - klassiek**: het Latijn van de auteurs Cicero en Caesar;
 - preklassiek**: het Latijn van auteurs geboren of werkend voor Cicero en Caesar, bv. Cato en Varro; daarbinnen worden met **archaisch** de auteurs en teksten uit de vroegste periode aangeduid;
 - postklassiek**: het Latijn van auteurs geboren of werkend na Cicero en Caesar, van Nepos tot Suetonius;
 - Laatlatijn**: het Latijn van auteurs als Gellius en Apuleius en lateren; daarbinnen worden met **ecclesiastisch** de christelijke auteurs en teksten aangeduid.
 - bij een bepaalde **auteur** (bv. Tac.);
 - in een bepaald **genre** (bv. poët.)
- is in afgekorte vorm tussen haakjes relevante informatie gegeven. Ook is vermeld of een woord behoort tot het **jargon** van een bepaald beroepsveld (bv. jur.).
- Voor afkortingen raadplege men de afkortingenlijst.

Tenslotte wordt het **metaforische** en **metonymische** gebruik van woorden aangeduid.

Bij opeenvolgende metaforische betekenissen wordt als regel de aanduiding 'metaf.' niet herhaald.

- Wanneer uit de Nederlandse vertaling niet gemakkelijk kan worden geconcludeerd in welke constructies een woord voorkomt is tussen haakjes **syntactische** informatie toegevoegd.
- Informatie over de **etymologie** is toegevoegd bij samengestelde woorden (voorzover bekend). Achter woorden die aan het Grieks ontleend zijn, staat (Gr. leenw.) met soms de letterlijke betekenis van dat Griekse woord tussen enkele aanhalingstekens.

Eigennamen

Agathoclēs, is en ī m tiran v. Syracuse (360–289 v. Chr.), bekend om zijn oorlogen tegen de Carthagers.

Aegēus, ei m koning v. Athene, vader v. Theseus; — patron. **Aegidēs**, ae m nakomeling v. Aegeus, Aegide, ihb. zijn zoon Theseus.

Gādēs, ium f Fen. (Tyrische) kolonie in Z.W.-Spanje, nu Cádiz; — inv. en adj. **Gādītānus**, ī m resp. a, um; — **Gādītānae**, ārum f danseressen uit Gades.

Van een aantal bekende personen uit de geschiedenis en de mythologie, voorzover ze in veelgelezen teksten voorkomen, is korte **encyclopedische** informatie opgenomen.

Bij plaatsnamen is geografische en eventueel historische informatie opgenomen.

Verklaring van tekens en lettertypen

[]	voorbeelden van typerende constructies	<	afgeleid van
➤	vaste uitdrukkingen en citaten	>	wordt
~	tilde, gebruikt als vervanging voor: - de infinitivus van het werkwoord - de nominativus van het substantief - het betreffende adjectief, adverbium of de prepositie	<->	in tegenstelling tot
		*	niet geattesteerd woord
		?	woord dat niet geheel zeker is overgeleverd of waarvan de betekenis niet vaststaat
—	1. bij stamtijden: betreffende vorm ontbreekt 2. binnen een lemma: De volgende informatie is alleen maar geldig binnen het cijfer waarbinnen het teken voorkomt	/	aan het eind van een lemma, of voor een apart onderdeel van een lemma of een toelichting: Wat volgt heeft betrekking op het hele lemma of op meerdere voorafgaande cijfers van het lemma.
		::	sprekerswisseling in een dialoog
		Vet	lemma of onderdelen daarvan
		Halfvet	karakteristieke combinaties
		<i>Cursief</i>	Latijnse voorbeelden na een ➤, grammaticale termen en allerlei toelichtingen
		Normaal	betekenissen en vertalingen in het Nederlands
